

Тимінська Х. В.,

Буковинський державний фінансово-економічний університет, м. Чернівці

ФУНКЦІОНАЛЬНА СЕМАНТИКА НІМЕЦЬКИХ ЕКСПРЕСИВІВ

Стаття присвячена функції та семантиці експресива у німецькому художньому дискурсі. Виокремлено експресивне речення та його диференційні риси у системі німецької мови та структурі авторського дискурсу Т. Манна та Й.В. Гете.

Ключові слова: експресив, експресивне речення, лінгвопрагматика, ілокутивний акт, речення, структура, функція, семантика, авторський дискурс.

Статья посвящена вопросам структуры, функции и семантики экспрессива в художественном дискурсе. Выделено экспрессивное предложение и его дифференциальные черты в системе немецкого языка и структуре авторского дискурса Т. Манна и И.В. Гёте.

Ключевые слова: экспрессив, экспрессивное предложение, лингвопрагматика, иллокутивный акт, структура, функция, семантика, авторский дискурс.

The article deals with the issues of structure, function and semantics of the expressive in the discourse of fiction. The expressive sentence and its differential features are singled out in the German language system and the author's discourse structure.

Keywords: expressive, expressive sentence, linguistic pragmatics, illocutionary act, structure, function, semantics, author's discourse.

Методологія дослідження мовленнєвої діяльності у мовознавстві пов'язана перш за все з розвитком лінгвістичної прагматики. Лінгвопрагматика як галузь лінгвістичних досліджень встановлює в ролі свого об'єкта відношення між мовними одиницями та реальними умовами їх застосування в комунікативному просторі, в якому взаємодіють той, хто говорить/пише і той, хто слухає/читає [4, с. 106]. Такий підхід реалізує аналіз та пояснення мовної взаємодії у комунікативній ситуації. Дослідження мінімальних одиниць мовлення спирається на теорію мовленнєвих актів та теорію дискурсу. Це уможливило розгляд **експресивів** в поєднанні його мовних та поза-мовних чинників [3, с. 426].

Філософсько-лінгвістичні та лінгвопрагматичні праці вітчизняних і зарубіжних вчених (В. Гумбольдт (1999), Д. Хаймз (1975), Г.П. Грайс (1985), Т.А. ван Дейк (1989), В.И. Заботкіна (1989), Дж. Ліч (1992), Л.П. Чахоян (1999), И.М. Кобозева (2000), И.П. Сусов (2000), Г.Г. Почепцов (2001), В.В. Богданов (2006), М.Л. Макаров (2008), Дж. Лакофф (2008)) слугують теоретично-методологічною базою для даної праці.

Актуальним залишається питання семантико-синтаксичних засобів вираження експресивності у німецькій літературній мові. Основною метою нашого аналізу є порівняння експресивів як синтактико-семантичних структур у системі німецької мови та двох авторських дискурсах для подальшого встановлення сталих і змінних рис експресивів. Поставлена мета визначила необхідність вирішення таких завдань: здійснити опис експресивів як синтаксичних конструкцій та здійснити класифікацію за метою та способом висловлювання експресивності у художньому дискурсі.

Об'єкт дослідження – експресиви в авторському дискурсі Т. Манна та Й. В. Гете. Твори цих авторів є вершиною німецької літератури на межі XVIII-XIX ст., відзначаються особливим експресивно насиченим змістом. Предмет дослідження – структурні, семантичні та функціональні відношення експресивних висловлювань в авторському дискурсі.

Матеріалом дослідження послуговували художні твори Т. Манна "Будденброки" та Й.В. Гете "Страждання молодого Вертера". Кількість словоморф у творі "Будденброки" складає 1083863. Об'єм словоморф "Страждання молодого Вертера" – 179033. Нами було вибрано по 70 експресивних речень з кожного твору для забезпечення відповідного аналізу.

Перша класифікація мовних актів була запропонована засновником теорії мовних актів Дж. Остіном (1955). Пізніше Дж. Серль (1986) запропонував власну класифікацію, основою якої є іллокутивна мета: репрезентативи – висловлювання, спрямовані на те, щоб зафіксувати відповідальність мовця за повідомлення, за істинність виражається судження; директиви, іллокутивна спрямованість яких полягає в прагненні мовця домогтися того, щоб слухач щось зробив; комісиви – іллокутивні акти, спрямовані на те, щоб вже не слухач, а мовець виконав якусь дію; декларативи – це такі мовні акти, результатом яких є здійснення представлених в їх змісті положення справ; експресиви – акти, іллокутивна мета яких висловити психологічний стан, що задається умовою ширості відносно положення речей, визначеного в рамках пропозиціонального змісту. Пропозиціональний зміст висловлювань даного класу має надавати деяку властивість (не обов'язково дію) тому, хто говорить або слухає [5, с. 170].

Структура речення в німецькій мові має різноманітні варіанти, які у своїй сукупності можуть бути стилістично релевантними та повинні відповідати інтенції автора, жанру дискурсу та ситуації або контексту. Практично всі елементи синтаксису мають формальну експресивність. Різні можливості побудови речення формують основу функціонально-семантичної значущості, тому що тільки в структурі зміст та інформація, як результат цілеспрямованої діяльності людини, можуть знайти своє повне вираження. Класична синтаксична модель, яка на перший погляд не містить нічого незвичайного, може використовуватися в різних контекстах для вираження широкого діапазону емоцій і почуттів [7, с. 5].

Під синтаксично-експресивними засобами розуміють з одного боку, нормативні структури, чия експресивність визначається контекстом, стилем, та формою їх реалізації, а з іншого боку це синтаксичні структури, які мають абстрактний характер, наприклад довжина речення, порядок слів у ньому, тип речення. Цей різновид

синтаксичних засобів вираження носить атрибутивний характер, тому що засоби належать не до контексту, а до конструкції, хоча й набувають свого визначення саме в контексті [6, с. 25].

Граматично німецька мова – це мова з сталим порядком слів. Положення відмінюваного дієслова характеризує комунікативно-граматичні типи речення: речення з дієсловом на другому місці (просте розповідне або питальне з питальним словом); речення з дієсловом на початку речення (питальне або спонукальне речення) [2, с. 5].

Ці типи речень є структурно-семантичними варіантами загального німецького інваріанта. Наводимо моделі будови експресивних речень: N + V + Erg; V + N + Erg; Erg + N + V (N – іменник, V – дієслово, Erg – доповнення).

Класифікація експресивних речень:

1. Розповідні експресивні речення: (1) “Die Einsamkeit ist meinem Herzen köstlicher Balsam in dieser paradiesischen Gegend, und diese Jahreszeit der Jugend wärmt mit aller Fülle mein oft schauerndes Herz.“ (J. W. Goethe S.8). У даному розповідному реченні спостерігаємо емпатичний порядок слів, автор робить наголос на експресивні іменники, висуваючи їх на перше місце, модель N + V + Erg.

2. Питальні експресивні речення: (2) “Sehe ich es nicht schon, wie glücklich du ihn machst?“ (T. Mann, S. 281) – це речення з дієсловом на першому місці, тобто питальне без сполучного слова. Герой запитує сам себе і цим автор привертає увагу читача, модель V + N + Erg.

3. Оклічні експресивні речення: (3) “Oder Engel!“ (J. W. Goethe, S. 375). Оклічне речення побудоване за моделлю Erg + N + V, з опущенням дієслова, що є підсилювальним фактором експресивності, виділяється саме те, що є основним, а саме слово “ангел”.

4. Спонукальні експресивні речення: (4) “Seien Sie doch verständig um des Himmels willen!“ (T. Mann, S. 198). Наведений приклад має модель V + N + Erg, де дієслово займає першу позицію і виражає імператив – наказовий спосіб.

Отже, прямий порядок слів також може виражати експресію, тобто всі чотири типи німецького речення, а саме розповідне, питальне, оклічне та спонукальне можуть бути експресивними.

Чим далі зміщується член речення від своєї регулярної позиції, тим більшої експресивності отримує речення [6, с. 6]. Функції порядку слів у граматиці та стилістиці представлено у таблиці 2:

Таблиця 2
Функції порядку слів

У граматиці	У стилістиці
Структурна організація речення (розповідне, питальне, спонукальне, оклічне речення; прямий або зворотній порядок слів)	Ритмічна організація висловлення (нейтральний або емпатичний порядок слів)

На рівні дискурсу, як вищої одиниці мовлення, експресивне речення є дискурсотвірним засобом реалізації експресивного стану мовця (адресанта), оскільки саме в дискурсі воно реалізує свій потенціал [1, с. 92].

Здійснивши аналіз частоти вживання розповідних, питальних, оклічних та спонукальних експресивних речень у творі Й.В. Гете “Страждання молодого Вертера”, можна зробити такі висновки, що оклічні експресивні речення у творі становлять переважну більшість – 60%. Розповідні експресивні речення у творі Й.В. Гете складають – 24%, а спонукальні – 10%. Найменш вживаними є питальні експресивні речення – 6%. Дані підрахунків наведені на діаграмі 1.

Діаграма 1. Частота вживання експресивних речень в авторському дискурсі Й. В. Гете

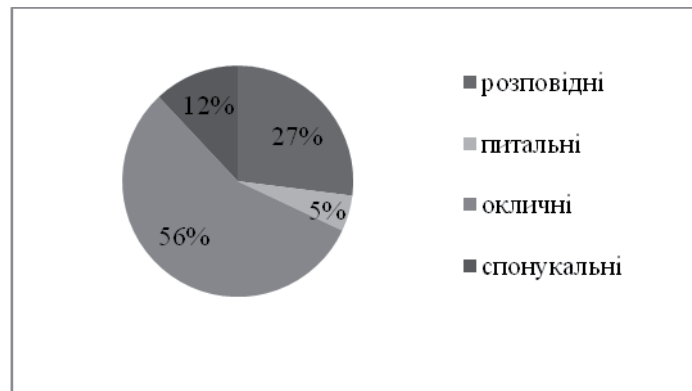
Результати аналізу вживання розповідних, питальних, оклічних та спонукальних експресивів у творі Т. Манна “Будденброки” подані на діаграмі 2.

Діаграма 2. Частота вживання експресивних речень в авторському дискурсі Т. Манна

Отже, Діаграма 2 вказує на те, що окличні експресивні речення у творі “Будденброки” переважають – 52%. Розповідні експресивні речення твору становлять – 30%, спонукальні – 14%, та питальні – 4% і є найменш вживаними експресивними реченнями.

Діаграма 3 показує загальну частоту вживання експресивних речень обома авторами.

Діаграма 3. Частота вживання експресивних речень в авторських дискурсах Й. В. Гете та Т. Манна

Таким чином, можемо зробити наступні висновки: експресивно-синтаксичні засоби є складовими мовної системи; була зроблена класифікація експресивних речень; навмисна зміна конструкції експресивного речення надає висловлюванню більшого експресивного ефекту.

Література:

1. Брандес М. П. Стилистика немецкого языка / М. П. Брандес – М.: Высшая школа, 1990. – 320 с.
2. Гончарова М. А. Порядок слов как средство создания экспрессивности в современном немецком языке (синтез генеративного и функционального подходов) / М. А. Гончарова. – автореф. дисс. на соискание учёной степени канд. филол. наук. – Самара, 1999. – 32 с.
3. Кочерган М. П. Загальне мовознавство [Текст]: Підручник / М. П. Кочерган. – 2-е вид., випр. і доп. – К.: Академія, 2006. – 463 с.
4. Олешков М. Ю. Основы функциональной лингвистики: дискурсивный аспект: учеб. пособие для студентов фак. рус. яз. и лит. / авт. – сост. М. Ю. Олешков. – Нижний Тагил: Нижне-Тагильская государственная социально-педагогическая академия, 2006. – 146 с.
5. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов / Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике: Вып. XVII. – М.: Прогрес, 1986. – С. 170-194.
6. Durscheid C. Syntax: Grundlagen und Theorien / C. Durscheid – Wiesbaden: GmbH Westdeutscher Verlag, 2000. – 260 S.
7. Galik I. Deutsche Grammatik im europäischen Dialog / I. Galik. – Kraków / Berlin: Antoni Dębski & Norbert Fries, 2009. – 200 S.
8. Goethe J. W. Die Leidendenes jungen Werthers / J. W. Goethe. – Düsseldorf: Artemis & Winkler Verlag, 2004. – 384 S.
9. Mann T. Buddenbrooks / T. Mann. – Berlin: S. Fischer Verlag, 1930. – 730 S.